

MUSTAFA KEMAL'İN LONDRA'DA BEKİR SAMİ'YE
TALİMATI (İNGİLİZLER TARAFINDAN ELE
GEÇİRİLEN VE ÇÖZÜLEN ŞİFRELİ TELGRAF) -
LONDRA KONFERANSI'NIN BU BİLGİLERİN
IŞIĞINDA YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ
(21 ŞUBAT - 12 MART 1921) VE İVEDİ SONUÇLARI
(Özet)

Prof. Dr. YULUĞ TEKİN KURAT

Mustafa Kemal tarafından Londra Konferansı'ndaki Ankara delegasyonu başkanı Bekir Sami'ye gönderilen 1 Mart 1921 tarihli telgraf, İstanbul'daki İngiliz işgal kuvvetleri komutanlığı tarafından ele geçirilerek deşifre edilmiştir (Bk. s. 32). Gerek telgrafta verilen talimat, gerekse Dışişleri Bakanı Bekir Sami'nin Londra Konferansı'nda izlediği politika, bu uluslararası toplantı dolayısıyla, her iki devlet adamının uygulanacak siyaset hakkındaki görüşlerini ve tutumlarını ortaya koyması açısından ilginçtir. Bu nedenle Londra Konferansı'na genelinde bakmakta fayda vardır.

Birinci İnönü Zaferi üzerine, İtilaf devletlerinin, Yunanistan'ın Anadolu'daki milli hareketi ortadan kaldırarak, Sevr andlaşmasının uygulanacağı ortamı hazırlayacağı konusundaki güvenleri sarsılmaya başlamıştı. Nitekim İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza'nın yaptığı öneri kabul edilmiş ve Sevr andlaşmasının Londra'da toplanacak bir konferansta yeniden gözden geçirilmesi uygun görülmüştü. İtilaf devletleri her ne kadar Ankara'yı tanımak istemiyorlarsa da, bu konferansta Türkiye Büyük Millet Meclisi temsilcilerinin İstanbul delegasyonu içinde bulunmalarını istiyorlardı. Bu çağrının gerçek amacı, zaten zayıf olduğunu bildikleri İstanbul hükümeti ile değil, fakat İstanbul'un perdesi arkasından Mustafa Kemalcilerle uzlaşmaya çalışmaktı. Böylece Sevr andlaşmasında yapılacak ufak tefek değişikliklerle Mustafa Kemal'i barışa razı etmeye yönelecekler, bundan bir sonuç alamadıkları takdirde, BMM'nin bir kesimini etkileyerek Mustafa Kemal'in liderliğini de çökerteceklerdi. Oysa Mustafa Kemal Londra Konferansı'na İstanbul hükümeti ile birleşilerek gidilmesine

kesinlikle karşıydı. Padişahın hükümeti Sevr andlaşmasını imzalamış olduğuna göre, onun değiştirilmesi konusunda söz sahibi olma hakkını zaten yitirmiş bulunuyordu. Nitekim Mustafa Kemal İstanbul'a çektiği telgraflarla bu toplantıdaki temsil hakkının, ulusun gerçek temsilcisi TBMM'nin olduğunu vurguluyor ve Padişah'tan TBMM'ni ve yalnızca onun hükümetini tanıdığını resmen ilan etmesini istiyordu. Bu durumda İstanbul hükümeti kendiliğinden ortadan kalacağı gibi, Ankara da Sevr'i imzalayan taraf olmadığından, doğacak hiçbir yükümlülüğü üstlenmeyecekti. Buna rağmen Mustafa Kemal'in İstanbul'a çektiği telgraflar cevapsız kalmış ve Ankara'nın bu konferansa nasıl bir statü ile katılacağı toplantı tarihinin yaklaşmasına rağmen kesinlik kazanamamıştı.

Atatürk İtilaf devletleri ile Sevr andlaşmasını görüşmek niyetinde değildi, zaten Misakı Milli hedefleri, böyle bir yaklaşıma daha baştan ters düşüyordu. Ancak Ankara'nın Londra'ya çağırılması olanağı milli mücadele politikasının Avrupa'ya duyurulması bakımından güzel bir propaganda ortamı yaratmış oluyordu. Dolayısıyla Meclisin gizli oturumlarında yapılan uzun tartışmalar sonucunda hükümet, gidecek heyetin BMM'nin resmî temsilcisi olarak değil bir propaganda heyeti şeklinde yollanması tezini kabul ettirmişti. Delegasyon Avru-pahlara Misakı Milli'nin prensiplerini açıklayacak fakat Misakı Milli adından söz etmeyecekti. Çünkü Misakı Milli Padişah'ın meclisi sayılan İstanbul Mebusan Meclisi'nde daha önce ilan edilmiş olduğundan, Mütteliklerin İstanbul heyetine baskı yaparak, İstanbul ile birlikte bunu Ankara'ya karşı bir koz olarak kullanabilecekleri de yapılan ihtimal hesapları içindeydi.

Nihayet Londra Konferansı'nın toplanmasını öneren İtalyanların ön ayak olmaları sonucu, İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon, Roma'da bekleyen Bekir Sami heyetine resmi çağrıda bulununca, Ankara delegasyonunun konferansa katılması gerçekleşmişti. Ancak İngilizler Bekir Sami heyetini tanıdıkları şeklinde bir izlenim yaratmamak için, onları Sadrazam Tevfik Paşa'nın kaldığı Savoy oteline göndermişlerdi. Bu durum ister istemez heyetler arasındaki iletişimi zorunlu kılmış ve alınan bir prensip kararı uyarınca, heyetler İtilaf devletleri önünde birbirlerini eleştirmemek konusunda anlaşmışlardı.

Görüşmelere başlanınca Tevfik Paşa, Bekir Sami heyetine de BMM namına söz hakkı verilmesini istemiş ve böyle bir yaklaşım, İtilaf devletlerinin tasarladıkları politika açısından kuşkusuz işlerine

gelmişti. Aslında Tevfik Paşa'nın politikası, konuşmaları Bekir Sami'nin üzerine yıkarak bir kenara çekilmek ve konferansın olumsuz bir sonuçla kapanması durumunda doğacak tüm sorumluluklardan kendisini soyutlamaktı. İşte bu durum üzerine Bekir Sami, tutumunu değiştirmiş, bir propaganda heyeti başkanından çok bir Dışişleri Bakanı gibi hareket etmeye başlamıştı. Nitekim Mustafa Kemal'in kendisine gönderdiği 1 Mart 1921 tarihli talimat, onu birçok noktalarda yumuşak davranmakla suçluyordu. Örneğin Bekir Sami Sevr Andlaşması'nı doğrudan doğruya rededeceği yerde, andlaşma maddeleri üzerinde itiraz yolu ile dahi olsa tartışmaya girmişti. Üstelik bu çabalarında Sevr andlaşmasının Yunanistan için tanıdığı statünün yeniden gözden geçirilmesini kabul ettirmekte başarılı bile olmuştu. Böylece İzmir vilayeti ve Doğu Trakya'daki yöre halkının nüfusunu yeniden tetkik edecek ve İtilaf devletleri temsilcilerinden oluşacak bir komisyonun kurulması öngörülmüş ve Bekir Sami yapılacak bu çalışmanın sonuçlarını öncelikle ve çekinmeksizin kabul etmişti.

Oysa Yunanlılar bu formülün kesinlikle karşısındaydılar. Zaten onlar konferansa barış yapmak için değil, Anadolu'da girişecekleri yeni bir askerî harekâtı İtilaf devletlerine kabul ettirmek için gelmişlerdi. Bu da Yunanlıların Birinci İnönü Muharebesi'nde uğradıkları yenilgiden hiç ders almadıklarını gösteriyordu. İngiltere o kadar değilse bile, Fransa ve İtalya Yunanlıların Anadolu'daki savaşı kazanamayacakları kanısına varmışlardı. Buna rağmen İngiltere gibi onlar da, Yunanistan'ın yapacağı saldırıyı engellemek niyetinde değillerdi. Eğer Yunanistan Mustafa Kemal'i mağlub edecek olursa, o zaman Sevr andlaşmasının tam manasıyla uygulanmasını mümkün kılacak şartlar yeniden meydana çıkacaktı. Bu zayıf bir ihtimal bile olsa, böyle bir durum ne Fransa ne de İtalya'nın çıkarlarına ters düşmüyordu. Ancak onlar böyle bir beklentiye umutlarını bağlamak yerine, Bekir Sami ile Londra Konferansı'nın son iki günü içinde ayrı ayrı andlaşmalar imzaladılar (Bekir Sami - Briand 11 Mart 1921, Bekir Sami - Sforza 12 Mart 1921).

Ankara Dışişleri Bakanı'nın kendisine verilen talimatın dışına çıkmak şöyle dursun, Misakı Milli'nin ekonomik prensiplerini çiğneyen bu andlaşmaları imzalarken nasıl bir görüş sahibi olduğunu kestirebilmek kolay değildir. O, kendisinin vermiş olduğu ekonomik imtiyazlara karşılık, Fransızların Çukurova ve Güney Doğu Anadolu'yu boşaltmalarını, üstelik İtalyanların da Yunanlıların Anadolu

ve Trakya'dan çekilmeleri için Atina'ya karşı tavır alacaklarını sağladığını iddia edebilirdi. Ayrıca bu andlaşmalarla Ankara, konferans-tan önceki İngiltere-Fransa-İtalya koalisyonunu parçalamış oluyordu. Ancak buna rağmen ne Fransa ne de İtalya Sevr andlaşmasından tümüyle kopmuş değillerdi. Onlar Bekir Sami ile yapmış oldukları andlaşmaları, Sevr'i dışlamayan yardımcı yatırımlar şeklinde görüyorlardı.

Belirli kesintilerle yirmi gün süren Londra Konferansı'na ağırlığını koyan İngiltere Başbakanı Llyod George, Yunanistan'ın onurunun kırılmamasına özen göstermişti. Bu nedenle konferansın temel konusu olan Türk-Yunan sorununa bir çözüm getirmek için, Trakya ve İzmir vilayetinde yapılması öngörülen nüfus sayımından vazgeçilmesinde direndi. Buna karşılık yaptığı öneri paketinde şunlar vardı: Kocaeli yarımadası ve İstanbul şehri Türklere bırakılacak, İzmir'de ise Türk egemenliği tanınmakla birlikte, vilayet sınırları içindeki yönetim bir Hıristiyan valinin başkanlığı altında ve Yunanistan'ın etkinliğinde kalacaktı. Türk ve Yunan heyetlerinden, bu planı alarak hükümetlerine götürmeleri istenmişti. Oysa bilindiği gibi Yunanistan Londra'dan savaşmak için dönüyordu, Bekir Sami'nin yanında ise iki andlaşma vardı.

Bu andlaşmalar şifreli telgrafla 13 Mart'ta Ankara'ya gelince, Meclis karışmış ve Bekir Sami heyeti beceriksizlik ve sadakatsizlikle suçlanmıştı. Mustafa Kemal, hükümetin bu andlaşmaları tanımaya-çağını ve heyetten Ankara'ya döndüklerinde hesap sorulacağını açıklayarak gerilimi yumuşatmıştı. Dönüşünü Romanya üzerinden yapan delegasyonun Köstence'den İnebolu'ya vapur bulması kolay olmamış ve Bekir Sami ancak Mayıs'ın haftasında Ankara'ya varabilmişti. Kendisi İcra Vekilleri Heyeti'ne yaptığı açıklamalardan sonra derhal istifa etmiş (8 Mayıs) ve konu Meclis'in 12 Mayıs'taki gizli oturumuna getirilmişti. Mustafa Kemal çok ince bir taktikle Bekir Sami'nin cezalandırılmasını önledi. Şöyle ki, İcra Vekilleri Heyeti, Dışişleri Bakanının yaptığı andlaşmaları kabul etmemiş ve o da bunun üzerine istifasını vermişti. Ancak hükümet Bekir Sami'nin Avrupa ile andlaşmak konusunda yaptığı yaklaşımları olumlu bulmuştu ki, bunun sonucunda Yunan yanlısı Sevr koalisyonu parçalanmıştı. Şu halde bu tür girişimler Türk çıkarlarına yardımcı olacak ve İngiltere'yi de yalnızlığa itecek şekilde sürdürülmeliydi. Dolayısıyla TBMM Bekir Sami'nin yaptığı andlaşmalara her ne kadar

karşı gelmişse de, Fransızlara resmî ağızla böyle bir şey söylenmeyecekti. Zaten yapılan andlaşmanın bazı noktalarının değiştirilmesini öneren bir taslak Paris'e gönderilmiş bulunuyordu. İtalyan andlaşması ise barışın yapılmasına bağlı ve süreli olduğundan ivedi bir işlemi gerektirmiyordu. Bekir Sami'ye ise, Avrupa ile görüşme kapısını aralamış bir şahıs olması ve önemli kişileri de tanınması dolayısıyla, batılı başkentlerde Ankara'nın ajanlığını yapması görevi verilmişti.

1921 Mayısı gibi çok erken bir tarihte, Atatürk'ün çok yönlü bir diplomasinin uygulanmasının önemini kavramış olması gerçekten ilginçti. Uluslararası platformda Ankara, Moskova'nın diplomatik desteğini sağlamış bulunuyorsa da, bu, hükümetin Batı'ya sırt çevirmesi anlamına gelmiyordu. Batılılar milli mücadele politikasına ters düşmeyen bir tutuma girdikleri takdirde Mustafa Kemal onlarla görüşmeye hazırdı. Ancak İtilaf devletleri, daha henüz Sevr alışkanlığını bırakacak düzeye gelmemişlerdi.

